

פרק ב- הפועל

מרכיבי הפועל:

1. זמן – עונה על השאלה מתי? עבר, הווה, עתיד, ציווי(בציווי אין אותיות אית"ן בהתחלה, להבדיל מהעתיד).
2. גוף – עונה על השאלה מי? גוף ראשון – אני(מדבר), אנחנו (מדברים). גוף שני- אתה(נוכח), את (נוכחת), אתם (נוכחים), אתן (נוכחות). גוף שלישי – הוא(נסתר), היא(נסתרת), הם (נסתרים), הן (נסתרות).
3. שורש – פ-ע-ל. דוגמא: הספקת, מספק, מספקים.
4. בניין – הבניין הוא תבנית ניקוד אליה "יוצקים" את אותיות השורש. קיימים בעברית שבעה בניינים: פעל(קל), נפעל, הפעיל, פעל, התפעל.
לרוב ניתן למצוא את הבניין ע"י החלפת השורש באותיות פ-ע-ל בצורת "הוא אתמול" (אך לא ניתן "לסמוך" על שיטה זו במאה אחוזים). דוגמא: נתחזק – הוא אתמול התחזק – התפעל.
5. מוספיות: המוספיות הן כל האותיות המופיעות בפועל, נאינן שייכות לשורש. המוספיות החשובות ביותר הן התחיליות (מוספיות המופיעות לפני אותיות השורש). המוספיות יכולות להשתייך לזמן, לגוף או לבניין.

*האות הראשונה בפועל "חשודה". רצוי לבדור תמיד האם היא תחילית או שורשית על ידך הטיית הפועל בזמנים שונים.

אם האות הראשונה משתנה – היא תחילית.

אם האות הראשונה נשארת בכל הזמן – היא שייכת לשורש.

דוגמאות: הקים – מקים – יקום (תחילית)

המר – מהמר – יהמר (שורשית)

גזרה – קבוצת שורשים שיש להם מכנה משותף ונטייתם דומה. יש 2 קבוצות של גזרות :
א) שלמים : כל האותיות נכתבות ונשמעות בכל הנטייה (עיצוריות) – לקבוצה זו שייכות 2 גזרות :
גזרת השלמים וגזרת המרובעים

1. **גזרת השלמים**: לגזרה זו שייכים שורשים "רגילים" – 3 אותיות שורש שהן עיצוריות.

דוגמאות: ל-ב-ש, ש-מ-ר, ש-ל-מ, כ-ת-ב, וכו'.

נטיית הבניינים בגזרת השלמים :

הבניין	עבר	הווה	עתיד	ציווי	סימני הבניין
פעל (קל)	כתב	כותב/כתוב	יכתב	כתב!	אין סימנים מיוחדים
נפעל	נכתב	נכתב	יכתב	הכתב!	נ או חז"ק (חיריק, דגש, קמץ)
הפעיל	הכתיב	מכתיב	יכתיב	הכתב!	תחילית ה או כל תחילית בפתח (ם)
הפעל	הכתב	מכתב	יכתב	-----	תחילית בקבוץ (ם)
פעל	שלם	משלם	ישלם	שלם!	דגש תבניתי (בעי הפועל)
פעל	שלם	משלם	ישלם	-----	*דגש תבניתי (בעי הפועל) *פי הפועל (הקבוץ (ם))
התפעל	התכתב	מתכתב	יתכתב	התכתב!	*דגש תבניתי *תחילית + ת (או ד"ט)
	הזדקן	יזדקן	יזדקן	הזדקן!	
	הצטלם	יצטלם	יצטלם	הצטלם!	

ארבעה צעדים לזיהוי הבניין :

א. **שלב ה"שלושה"** (הקבוץ) : **הפעל או פעל**.

מופיע סימן ה"שלושה" (ם) בתחילית – בניינו של הפועל הוא **הפעל**.

מופיע סימן ה"שלושה" (ם) בשורש – בניינו של הפועל הוא **פעל**.

דוגמא: מסדרים – הפעל. מסדרים – פעל.

ב. **שלב ה"הסנדוויץ"** (הדגש התבנית): **פעל או התפעל**.

*דגש תבניתי הוא דגש חזק המופיע באמצע השורש (בעי הפועל) – כמו מילוי בסנדוויץ.

אם מופיע דגש תבניתי בעי הפועל, ועמו יש "תוספת" של ת (א, ד, ט) לאותיות השורש – בניינו הוא

התפעל.

אם מופיע דגש תבניתי ללא סימן נוסף – בניינו של הפועל הוא **פעל**.

דוגמא: יסתדרו – התפעל. יסדרו- פעל.

ג. שלב התחילית: **נפעל** או **הפעיל**

רק בשלב זה נטה את הפועל לזמן עבר (בכל גוף).

אם מופיעה תחילית נ בעבר (או בהווה) – **בניינו של הפועל הוא נפעל**.

אם מופיעה תחילית ה בעבר – בניינו של הפועל הוא **הפעיל**.

דוגמא: יכנסו (בעבר: נכנסו) – **נפעל** (אפשר לזהות את הבניין גם לפי חד"ק).

יכניסו (בעבר: הכניסו) – **הפעיל**.

ד. שלב "סוף הדרך": בניין **פעל(קל)** – אם לא מצאנו שום סימן עד לשלב זה- הבניין הוא **פעל(קל)**.

דוגמא: סבור.

2. **גזרת המרובעים:** לגזרה זו שייכים שורשים בעלי ארבע אותיות שורש. **דוגמאות:** ת-ר-ג-ל, ש-

כ-פ-ל, ב-ז-ב-ז.

*ניתן לזהות מספר קבוצות של שורשים מרובעים:

קבוצת ה-**ת'**: ת-ר-ג-ל, ת-ז-מ-נ, ת-ח-ז-ק ועוד.

קבוצת ה-**ש'**: ש-ח-ז-ר, ש-כ-פ-ל, ש-כ-ל-ל ועוד.

קבוצת ה-**א'**: א-ב-ח-נ, א-ז-כ-ר, א-כ-ז-ב ועוד.

קבוצת ה-**מ'**: מ-ח-ז-ר, מ-ח-ש-ב, מ-ל-כ-ד ועוד.

שורשים בעלי "כפילות" (הברר שהכפילה את עצמה): ב-ל-ב-ל, ק-ל-ק-ל ועוד.

שורשים נוספים: ד-ג-מ-נ, פ-ר-ס-מ, ע-נ-י-נ ועוד.

אחת מדרכי היצירה של שורש מרובע היא: **שורש תנייני** – שורש שני ש"נבנה" על ידי הוספת

אחת מאותיות אמ"ת לפני שורש של 3 אותיות או על ידי הוספת נ' סופית אחרי 3 אותיות השורש

הראשוני.

דוגמא: השורש **ע-צ-ב-נ** הוא שורש תנייני לשורש **ע-צ-ב**.

הגזרה ניטית בבניינים הכבדים (פעל, פעל והתפעל) בלבד, כאשר האות הנוספת של השורש תופסת

את מקום הדגש התבנית.

כדי לזהות את הבניין בגזרת המרובעים ניתן להשמיט את האות המנוקדת בשווא.

דוגמאות: בלבל - נשמיט את ה-ל: בבל – בניין פעל.

פרסם – נשמיט את ה-ר: פרסם – בניין פעל.

התאשפז – נשמיט את ה-ש: התאפז – בניין התפעל.

נטיית הבניינים בגזרת המרובעים:

הבניין	עבר	הווה	עתיד	ציווי	סימני הבניין
פעל	גלגל	מגלגל	יגלגל		קובוץ (ס) באות הראשונה של השורש
פעל	גלגל	מגלגל	יגלגל	גלגל!	*בעבר – חיריק(ס) באות הראשונה של השורש. * בשאר הזמנים – פתח (ס) באות הראשונה של השורש.
התפעל	התגלגל הצטמרר	מתגלגל מצטמרר	יתגלגל יצטמרר	התגלגל! הצטמרר!	תחילית +ת (או ד"ט)

ב.נחים: חלק מאותיות השורש נכתבות, אך לא נשמעות (אהו"י).
לפחות אחת מאותיות השורש היא מאותיות אהו"י: נכתבת, אך לא נשמעת (משמשת כאם קריאה) בחלק הנטייה.

לקבוצה זו שייכות הגזרות: נפ"א, נפי"ו, נעי"ו, נל"א, נל"י/ה.
שם הגזרה מציין בראשי תיבות איזו אות אהו"י נמצאת בשורש, ומה מקומה.
1. נפ"א: נחה פ הפועל א' – לגזרה זו שייכים שורשים שמתחילים באות א'. רק בבניין קל בזמן עתיד היא אם קריאתה, ולפניה מופיע חולם חסר (ס). (בצורות המדבר תופיע א' האית"ן בלבד).
דוגמאות: תאמר, נאכל, אהב, יאחז, תאפה, יאבה.

ניתן לזכור את השורשים המשתייכים לגזרת נפ"א על פי הביטוי: מכה בפח, המציין את ע' הפועל בכל השורשים: א-מ-ר, א-כ-ל, א-ה-ב, א-ב-ד וא-ב-ג/ה, א-פ-ג/ה, א-ח-ז.

2. נפי"ו: נחה פ' הפועל י' או ו' – לגזרה זו שייכים שורשים שמתחילים באות י' (או ו').
דוגמאות:

י-ר-ד, י-ד-ע, י-ל-ד, י-ש-ב.

בחלק מן הנטייה הי' השורשית מופיעה כ-י' או כ-ו' שהיא אם קריאה(נחה).

נטיית הבניינים בגזרת נפי"ן

שם הפועל	ציווי	עתיד	הווה	עבר	הבניין
לישון	שן!	יישן	ישן	ישן	קל
להולד	הולד!	יולד	נולד	נולד	נפעל
להוליד	הולד!	יוליד	מוליד	הוליד	הפעיל
--	--	יולד	מולד	הולד	הופעל

פינת המיוחדים –

* בבניינים הכבדים – הנטייה היא על דרך השלמים (פי הפועל עיצורית). **דוגמאות:** ילד, התישן, מישן.

* קיימות שתי קבוצות שורשים, שנטייתן יוצאת דופן:

א. שורשי **נמ"ל ש"ט**: י-נ-ק, י-מ-ג, י-ל-ל, י-ש-ר, י-ר-ר, י-ט-ב – בשורשים אלו מופיעה בבניין הפעיל פי הפועל י אחרי תחילית בצירה (ם): היניק, הישיר, הימין וכו'.

ב. שורשי **של"ד ר"צ**: י-ש-ב, י-ל-ד, י-ד-ע, י-ר-ע, י-ר-ד, י-צ-א – בשורשים אלו בעתיד של בניין קל ה"י "נעלמת": אשב, תלדי, ידע, יצא וכו'.

בבניינים בעלי התחילית (נפעל, הפעיל, הפעל) תופיע פי הפועל כ-ו' נחה.

נפעל – תחילית נו בצורות עבר והווה ("נו-נו" – נפעל).

הפעיל – תחילית הו בעבר, **מו** בהווה, **יו** בעתיד (ביחיד) – ("הו-מו-יו" – הפעיל).

הפעל – תחילית הו בעבר, **מו** בהווה, **יו** בעתיד (ביחיד) – ("הו-מו-יו" – הפעל).

3. **נעי"ו: נחה ע' הפועל י' או ו' –** לגזרה זו שייכים שורשים ש-ע' הפועל שלהם היא י' או ו'.

דוגמאות: ר-ו-צ, ש-ו-ב, ע-ו-פ, ש-ו-ר, ב-ו-ג.

לבניינים השונים יש נטיה מיוחדת בגזרה.

נטיית הבניינים בגזרת נעי"ו

שם הפועל	ציווי	עתיד	הווה	עבר	הבניין
פעל (קל)	רוץ!	ירוץ	רוץ	רוץ	
נפעל	המוג	ימוג	נמוג	נמוג	
הפעיל	הרץ!	יריץ	מריץ	הריץ	
הפעל	-----	יורץ	מורץ	הורץ	
פעל (פולל)	קומם!	יקומם	מקומם	קומם	
פעל (פולל)	-----	יקומם	מקומם	קומם	
התפעל (התפולל)	התקומם!	יתקומם	מתקומם	התקומם	

פינת המיוחדים –

לגזרה יש נטיה מיוחדת בבניינים הכבדים : אחרי פ' הפועל מופיעה ו' בחולם ו-ע' הפועל מוכפלת.

פעל->פולל רומם - שורש : ר-ו-מ

פעל ->פולל מקומם – שורש : ק-ו-מ

התפעל ->התפולל התלונן – שורש : ל-ו-נ

לשים ♥ : האות הכפולה תופיע בשורש פעם אחת בלבד!

*בניין הפעל יש נטייה זהה לגזרות : נפיי"ו ו-נעי"ו. כדי להבחין ביניהן יש להטות את הפועל בבניין

הפעיל (להעבירו מסביל לפעיל). אם בבניין הפעיל הניקוד הוא כמו הקים – הגזרה תהיה נעי"ו.

אם בבניין הפעיל הניקוד הוא כמו הוריד – הגזרה תהיה נפיי"ו.

דוגמאות: הורם – בהפעיל הרים - השורש הוא ר-ו-מ (נעי"ו).

הובל – בהפעיל הוביל – השורש הוא י-ב-ל (נפיי"ו).